

SOVJETOLOGIASTA JA POLITOLOGISESTA
NEUVOSTOLIITON TUTKIMUKSESTA

Ulkopoliittisen instituutin toimesta ja »Nordiska samarbetskommitten för internationell politik»in tuella järjestettiin maassamme 18—20 p:nä loka-kuuta ensimmäinen pohjoismainen sovjetologiseminaari, jonne oli kutsuttu osanottajia pohjoismaiden lisäksi USA:sta, Englannista, Länsi-Saksasta ja Neuvostoliitosta. Jälkimmäisistä kuitenkin ainoastaan USA ja Länsi-Saksa olivat edustettuina itse kokouksessa. Seminaarissa käsiteltiin kaikkiaan yhdeksän esitelmää, joista kolme koski talouselämää, kolme Suomen ja Neuvostoliiton suhteita, yksi Neuvostoliiton Itämeren politiikkaa, yksi ryssä-vihan historiallisia juuria Suomessa ja (vain) yksi sovjetologian viime-aikaista kehitystä ja ongelmia. Kokonaisuutena kokous oli onnistunut, vaikka kommunikointivaikeuksia esiintyikin historioitsijoiden ja teoreettisemman koulutuksen saaneiden tutkijoiden välillä. Eräs kysymys jäi kuitenkin askarruttamaan monen osanottajan mieltä. Mitä on sovjetologia?

Sovjetologia, jonka Arthur E. Adams määrittelee »kaikkien niiden kysymysten tutkimiseksi, jotka selvittelevät ajankohtaista, poliittisesti merkittävää neuvostokommunistista käyttäytymistä ja jotka auttavat sen tulevan kehityksen arvioinnissa»¹⁾, syntyi kylmän sodan myötä. Lännen demokratioissa tarvittiin informaatiota itäblokin asioista ja Neuvostoliiton tutkimukseen alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota. Samalla siihen kohdistettiin käytännöllisiä vaatimuksia. Päätöksentekijät tarvitsivat tietoa kommunistimaista päivänpolitiikan muotoiluun yhtä hyvin kuin pitkän ajan suunnitelmiinkin. Mitkään historialliset katsaukset ja käsittämättömät sosiologiset analyysit eivät olleet tähän tarkoitukseen sopivia. Sovjetologia syntyi siis ymmärrettävistä poliittisista, sotilaallisista ja taloudellisista syistä. Tieteellisiä vaatimuksia siihen alettiin kiinnittää vasta myöhemmin.

Adamsin määritelmässä huomio kiintyy lähinnä kahteen seikkaan, ajankohtaisuus- ja ennustamisvaatimuksiin. Juuri Neuvostoliiton ja muiden

kommunistimaiden päivänpolitiikan seuraaminen, so. Pravdan, Izvestijan, Kansan päivälehdien ja muiden tärkeiden itäblokin lehtien kirjoitusten analysointi, johtajien viimeisten puheiden »tarkoituksen» selvittäminen yms. erottaa sovjetologin kommunistimaiden politiikan, talouselämän ja yhteiskuntarakenteen länsimaisesta tutkijasta. Ennustamisella tarkoitettaneen lähinnä neuvostojohdon tulevaisuudensuunnitelmien intuitiivista arviointia. Adamsin sovjetologian määritelmälle antavat kuitenkin sisältöä vasta ne laatuvaatimukset, jotka hänen mielestään tämän »tieteenhaaran» kunnolliselle harjoittajalle on asetettava.

Sovjetologin tulee olla ensiluokkainen politiikan tutkija sekä sotilas- ja talouskysymysten asiantuntija. Hänen täytyy tietää viimeksi tehdyn budjetin pääkohdat ja nykyisen viisivuotissuunnitelman toteuttamisaste. Hänen hallittava marxismi-leninismi, ortodoksisen kirkon opinkappaleet ja Venäjän klassikoista ainakin sellaiset kuin Tolstoi ja Puškin. Venäjän kielen täydellinen taitaminen on luonnollisesti myös vaatimusten joukossa. Lisäksi olisi parasta, jos sovjetologi jossain elämänsä vaiheessa olisi ollut aktiivinen kommunisti, koska tällöin hänen on helppo »päästä sisälle» tutkimiinsa ilmiöihin.

Svante Kuhlbergin mukaan »politologis-sovjetologisessa tutkimuksessa käytetään ainakin neljää menetelmää: kremlologista menetelmää, esoteerisen tiedonvälityksen analyysia, pöytäkirjanselvitysmenetelmää sekä trendianalyysejä»²⁾). Komeiden nimien taakse kätkeytyy johtajien istumajärjestysten ja vappuparaatien tarkkailu, erikoisten kielikuvien tutkiminen yms. Sovjetologit eivät kuitenkaan ole yksimielisiä tällaisesta menetelmien jaotte- lusta. Esimerkiksi Robert Conquestin mielestä kremlologia on itsenäistä, Namieria esikuvanaan pitävää poliittista historiaa³⁾). Puuttumatta sovjetologien ulkopuolisesta usein huvittavilta näyttäviin kiistakysymyksiin voidaan väittää, että Adamsin sovjetologian määrittelyt Kuhlbergin metodisilla selvittelyillä täydennettyinä ovat yritys virallistaa ja tieteellistää eräs kylmän sodan synnyttämä ammattikunta esittelemällä sen ohjelma ja sisäänpääsy- vaatimukset.

Kuhlbergin mainitsemien metodien avulla saadaan tietoa melko kapealta Neuvostoliiton poliittisen elämän alueelta, lähinnä eliitin käyttäytymisestä. Politologisessa Neuvostoliiton tutkimuksessa voidaan toki käyttää monia muitakin menetelmiä. Voidaan yrittää rakentaa esim. poliittisen järjestelmän kyberneettinen malli ja tarkastella sen toimintoja syöttösuureiden avulla, tutkia massakommunikaatiota käyttäen uusinta tilastollista tekniikkaa ja sosiologisten ja sosiopsykologisten yleistysten kautta päätyä politologian kannalta relevantteihin tuloksiin. Yhteiskunnallisen tilan tulotaserojen, luokkajaon yms. huomioon ottaminen on politiikan tutkimuksessakin tullut helpommaksi ns. konkreettisen sosiologisen tutkimuksen alettua itäisessä

naapurimaassamme. Lyhyesti: politologisessa Neuvostoliiton tutkimuksessa voidaan käyttää kaikkia modernin yhteiskuntatieteen menetelmiä ottamalla huomioon erikoisen tutkimuskohteen asettamat rajoitukset. Millaiset ovat sitten sovjetologisen ja politologisen Neuvostoliiton tutkimuksen suhteet?

Länsimaisen Neuvostoliiton politiikan tutkimuksesta käydyn keskustelun perusteella voidaan sanoa, että sovjetologian ja politologian välit ovat melko viileät. Vanhan kaartin sovjetologit korostavat tutkimuskohteensa ja käyttämiensä menetelmien erikoislaatusuutta ja suhtautuvat epäillen behavioralistiseen yhteiskuntatieteeseen. Pohjoismaisessa sovjetologiseminaarissa esitelmässään työpaperissa »The Permanent Crisis of Sovietology» norjalainen professori John Sanness toteaa mm.: »However, one may be tempted to state that this willingness to accept the challenge from behavioralist political scientists has not so far been very rewarding (for sovietology, kirj. huom.)»⁴⁾ Vastakkaista kantaa edustaa Robert C. Tucker sanoessaan: »It is the contemporary social sciences rather than area studies in the traditional sense (lue: sovietology) that provide most of the promising concepts and methods for the study of communist societies.»⁵⁾ Tucker ei ole suinkaan ainoa, joka on asettanut historialliseen tarkastelutapaan kallistuvan aluetutkimuksen edut kyseenalaisiksi.⁶⁾ Modernistien (behavioralismia kannattavien politiikan tutkijoiden) ja traditionalististen sovjetologioiden välisten erojen tarkka analyysi vaatisi kolmen eri aspektin ottamista huomioon: tutkimuksen looginen perusta, tutkimuksen menetelmät ja tutkimustekniikka, tutkimuksen varsinainen kohde⁷⁾. Tässä tyydytään esittämään lähinnä joitakin »koordinoimattomia» mielipiteitä.

Nykyisen vilkkaan Neuvostoliiton tutkimuksesta käydyn länsimaisen keskustelun eräänä lähtökohtana on se tosiasia, että kommunistimaita koskevien kirjojen ja artikkelien lukumäärä kasvaa erittäin nopeasti, mutta vakaviin systematisointirytyksiin ja yhteiseen käsitteistöön ei olla päästy. Kuilu lännen »pluralististen» ja idän »monoliittisten» (pluralismia kohti kulkevien) järjestelmien tutkimuksen välillä ammittaa avoimena. Menneet ovat tosin ne päivät, jolloin joku Nathan Leites saattoi vakavissaan väittää, että bolševikkien latentit homoseksuaaliset taipumukset ovat kommunistisen käyttäytymisen avainilmiöitä ja jolloin kaikenlainen verifioimattomissa oleva spekulatio oli muotia. Mutta yhä vieläkin Neuvostoliiton tutkijat (käsittääkseni etupäässä sovjetologit) etsivät kommunistisen järjestelmän »olennaisuuksia», jotka parhaiten selittäisivät systeemin toimintaa. Tätä kuvaavat ne monet nimet, joilla he ovat halunneet ilmoittaa vihdoin löytäneensä neuvostojärjestelmän »ytimen»: *apparatoocracy* (R. Conquest), *partocracy* (A. Avtorkhanov), *administered society* (A. Kassof), *enlightened totalitarianism* (D. Ulam), jne. Neuvostoliiton ulkopoliittikan tutkimuksen tila lienee yhtä sekava kuin sisäpolitiikankin analysointi⁸⁾. Uusia käsitteitä

on luotu, vaikka vanhojakaan ei olla osattu käyttää. Em. työpaperissaan Sanness kritisoi sovjetologeja mm. totalitarianismi-sanan huolimattomasta käytöstä toden: »*There appears a wealth of confusion and lack of clear distinction between 1) definitions of totalitarianism, 2) laws, hypotheses, generalizations and propositions employing the concept of totalitarianism and 3) theories, models and ideal types of totalitarianism.*»⁹⁾ Totalitarianismi käsitteestä olisi tieteellisessä keskustelussa luovuttava jo sen epäselvyyden¹⁰⁾ ja melkoisen arvoväritteisyyden takia. Yleisenä toteamuksena voidaan sanoa, että sovjetologien tietämättömyys perustavan laatuisista tieteen filosofisista ja metodologisista kysymyksistä on luonut turhia käsitteellisiä ja kielellisiä ongelmia. Neuvostoliiton politiikan tutkimuksen alueelle tunkeutuvan politologin on perusteellisen yhteiskuntatieteellisen koulutuksen lisäksi yritettävä selvittää itselleen »sovjetologisen kielenkäytön» hienouksia. Tämä kohtuuton vaatimus onkin melko tehokkaasti estänyt yhteiskuntatieteilijöitä uskaltautumasta kommunistimaiden poliittisten tapahtumien selvittelyyn. Yhteiseen käsitteistöön siirtyminen täyttää tieteen taloudellisuuden vaatimuksen ja avaa uusia mahdollisuuksia vertailtavalle tutkimukselle.

Nykyään meillä on jo melkoisesti tietoa Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän yksityispiirteistä, ideologiasta ja terrorista, massakommunikatiosta ja poliittisesta kasvatuksesta, NKP:n organisaatiosta ja eliitin rekrytoinnista yms. Yleiskuvan saamiseksi järjestelmän elinprosesseista monipuolinenkaan tietokokoelma ei riitä, vaan tarvitaan eri osasia yhteen liitettävää teoriaa. Kun sovjetologit ovat suhtautuneet epäillen politiikan tutkijoiden teoretisointivaatimukseen, he ovat erityisesti korostaneet, että lännen pluralistisiin yhteiskuntiin sopivat viitekehykset eivät ilman muuta käy kommunistisen järjestelmän tarkasteluun, toiseen sosio-kultturelliseen ympäristöön. Nykyisen politologiamme universaalisuus on siis toisin sanoen asetettu kyseenalaiseksi. Mielenkiintoisen vertailukohtan sosiologian puolella tarjoaa C. *Levi-Strauss* kulttuurin infrastruktuuria koskevilla väitteillään¹¹⁾. Ehkä sovjetologien usein toistama Venäjän historian ja kulttuurin tuntemisen vaatimus ei olekaan vailla teoreettista mielenkiintoa. Saataahan tarkka historiallinen analyysi paljastaa mielenkiintoisia ulkonaisesti erilaisten käyttäytymismuotojen funktionaalisia yhtäläisyyksiä ja piileviä syvärakenteita.

Eräät sovjetologit ovat ehdottaneet, että ns. aluetutkimuksen ja yleisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen erona olisi yleistysten luonne¹²⁾. Edellinen pyrkii yleistykseen tietyn maantieteellisen alueen puitteissa, jälkimmäinen korostaa universaalisuutta. Tällainen jaottelu johtunee yhteiskuntatieteiden teorioiden tämän hetkisestä tilasta. Voimme yrittää selittää Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän käyttäytymistä yleisen poliittisten

järjestelmien teorian avulla (esim. D. Eastonin systeemiteoria). Toisaalta muokkaamme yleistä teoriaa sovjetologiasta saamillamme uusilla tiedoilla¹³).

Sovjetologiseminaarissa prof. Sanness painotti, että Neuvostoliiton politiikkaa havainnoivan tutkijan olisi myönnettävä itselleen, että hänellä on »*nonscientific self*», että hän on suuresti riippuvainen ympäristöstään ja että hänen näistä syistä olisi harrastettava jatkuvaa kritiikkiä ja itsekritiikkiä (*kritika i samokritika*). Kotimaisen sovjetologikunnan puuttuessa nämä sanat voidaan levollisin mielin osoittaa suomalaisille politiikan tutkijoille. Maassamme olisi pikaisesti aloitettava keskustelu sovjetologian määrittelyyn ja päämääriin liittyvistä kysymyksistä. Ei ole yhdentekevää, tarkoitetaanko sovjetologialla ulkoministeriön alaisen ammattikunnan työtä, tieteenhaaraa vai Ulkopoliittisen instituutin Neuvostoliiton tutkimuksen ryhmän yhteistä harrastusta. Meidän on lisäksi muistettava, miten huono kaiku sanalla »*sovjetovedenije*» on itäisessä naapurissamme.¹⁴)

LÄHDEVIITTEET:

¹ Arthur E. Adams, *The Hybrid Art of Sovietology*, Survey no. 50 s. 154.

² Svante Kuhlberg, Länsimainen Neuvostoliiton tutkimus, kirjassa Svante Kuhlberg (toim.), *Katse Neuvostoliittoon* s. 18—23.

³ Robert Conquest, In Defence of Kremlinology kirjassa W. Laqueur (ed.) *The State of Soviet Studies* s. 131—132.

⁴ John Sanness, *The Permanent Crisis of Sovietology* s. 4.

⁵ Robert C. Tucker, *On Comparative Study of Communism*, World Politics, vol. XIX no. 2 -67 s. 242.

⁶ Kts. esim. seuraavia artikkeleja: Alex Inkeles, *Models in the Analysis of Soviet Society*, Survey no. 60 s. 3—17; H. Gordon Skilling, *Interest Groups and Soviet Politics*, World Politics vol. XVIII no. 3 -66 s. 435—451; John A. Armstrong, John H. Kautsky, Dan N. Jacobs sekä Robert Sharlet, *Symposium on Comparative Politics and Communist Societies*, aikakauslehdessä *Slavis Review* vol. XXVI no. 1 -67 s. 1—28.

⁷ Ilkka Heiskanen, *Hajaannus ja kehitys: politiikan tutkimus kongressien kuvastimessa*, *Politiikka* 2/68.

⁸ Heimo Vesala, *Länsimainen Neuvostoliiton ulkopoliittikan tutkimus*, esitelmä prof. Göran von Bonsdorffin johtamassa kansainvälisen politiikan laudaturseminaarissa.

⁹ J. Sanness, op. cit. s. 10.

¹⁰ Alfred G. Meyer, *The Soviet Political System*, New York 1965, s. 471. Meyer toteaa, että eri tutkijat voisivat tosin sopia keskenään yhteisestä totalitarismin määritelmästä, mutta tällöin siitä tulisi niin laaja ja epäselvä, että se olisi samalla hyödytön.

¹¹ C. Levi-Strauss, *Structural Anthropology*, New York 1963.

¹² Frederick J. Fleron, *Soviet Area Studies and the Social Sciences: Some Methodological Problems in Communist Studies*, aikakauslehdessä *Soviet Studies* vol. XIX no. 3 1968.

¹³ Ko. tulkinnan on kirjoittajalle esittänyt valtiot. yo. Erkki Berndtson.

¹⁴ B. P. Kanevskij, *K karakteristike amerikanskogo sovjetovedenija*, *Voprosy Istorii* no. 5 1966.